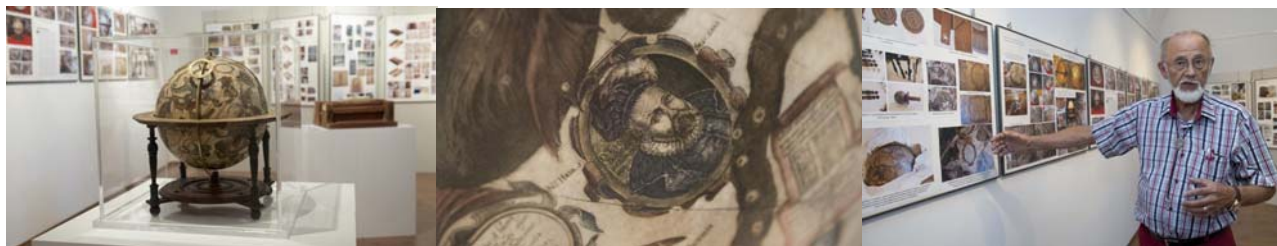

**Fascinujúca práca reštaurátorov:
Najstarší glóbus na Slovensku aj pradávne pergameny majú
nevyčísľiteľnú hodnotu**

V Univerzitetnej knižnici v Bratislave nenájdete len niekoľko miliónov kníh. V jej výstavných priestoroch uprostred leta predstavili unikáty, aké hocikedy neuvidíte.

Najstarší glóbus na Slovensku aj pradávne pergameny majú nevyčísliteľnú hodnotu a ich zreštaurovanie bolo doslova veda.

Návštevníci mali možnosť vidieť najstarší glóbus na našom území aj najstarší pergamen na Slovensku. Oboje prešlo rukami reštaurátora Ivana Galamboša, ktorý sa záchrane kultúrneho dedičstva venuje už päťdesiat rokov a vychoval nové generácie reštaurátorov. V starých knihách a dávnych kódexoch vedia znalci objaviť nejedno tajomstvo. Napríklad hracie karty, ktorými kedysi podlepli účtovnú knihu, alebo neznámy zápis na pergamene. Musia bojovať s nebezpečnými plesňami aj hmyzom. Výsledkom sú diela, aké pred stáročiami držali v rukách naši predkovia.

Vzácný glóbus

„Vystavený glóbus je skutočne unikátny, pochádza z roku 1603 a je najstarším na Slovensku. Je to celestiálny glóbus, čiže glóbus nočnej oblohy, a vznikol na základe meraní a výpočtov svetoznámeho astronóma Tycha Brahe. Ľudia ho asi poznajú z filmu Cisárov pekár, ale vo svojej dobe to bol slávny hvezdár, svetová kapacita. Vtedy v Európe poznali len súhvezdia severnej oblohy a nové údaje z južných morí získali od prvej holandskej expedície, ktorá sa plavila na južnej pologuli. Svet bol uveličený, veď flotila objavila 12 nových súhvezdí, spolu vyše 300 hviezd. Glóbus zhotovil holandský kartograf Willem Janszoon Blaeu a jeho guľu pokrývajú nádherné kolorované medirytiny, ktoré vytvorili umelci z cechu holandských umelcov. Jeho členom bol aj Rembrandt. Dnes ho konečne môžu všetci vidieť v pôvodnej kráse.“

Takto opisuje originálny glóbus Ivan Galamboš. Reštauroval ho v roku 2013 - teda 410 rokov od jeho vzniku. Ako sa k nám dostal? „Cesta glóbusu do našich končín je nejasná. Nevieme, kto a kedy ho priniesol. Glóbusy vtedy prenášali na cestách rôzni kupci, potulní mnísi, učitelia. Azda pochádza z pozostalosti jedného prešporského kanonika, no zvyšok zostáva zahalený tajomstvom,“ podotýka Ivan Galamboš.

Mimochodom, renesančný glóbus má aj svojho „súrodenca“. Je ním glóbus z Podunajského múzea v Komárne, ktorý pochádza z rovnakého obdobia, má len trochu odlišné vyfarbenie. Na oboch sa medzi súhvezdiami a korábmami nachádza portrét hviezdára Tycha. Mechanizmus obsahuje hodiny aj kalendár.

Nevyčísliteľné

Dnes je zreštaurovaný glóbus súčasťou fondov Slovenského národného archívu v Bratislave. V ňom má Ivan Galamboš reštaurátorský ateliér, z ktorého vyšli mnohé ďalšie zreštaurované diela. Výstavu v Univerzitnej knižnici pomenoval *Littera Scripta Manet*, čo v latinčine značí - Napísané slovo zostáva. To platí aj pre viaceré vystavené poklady.

Napríklad taká Zoborská listina. Je to náš najstarší zachovaný originál, pochádza z roku 1111 a zápis na pergamene sa týka majetkov Zoborského kláštora. Prvýkrát sa tu menujú viaceré naše dediny a mestá. Podobne výnimočný je takzvaný Nitriansky kódex, čo je najstarší ručne písaný kódex na území Slovenska. Listy s výňatkami z evanjelií sú vo väzbe z červeného zamatu, luxusná je predná doska, pokrytá tepaným pozláteným reliéfom a vyzdobená symbolmi štvorice evanjelistov a krížom s relikviou.

Vzácné sú pôvodné staré rukopisy, nazývané manuskripty, ale aj knihy z počiatkov kníhtlače. Prvotlače, nazývané inkunábuly, sú najstaršími európskymi tlačenými knihami a v každom štáte ich považujú za národné kultúrne dedičstvo.

Oba spomenuté artefakty, ktoré prešli rukami Ivana Galamboša - Zoborská listina aj Nitriansky kódex - sú našimi národnými kultúrnymi pamiatkami prvoradého významu a ich cena sa prakticky nedá vyčíslieť. Napríklad Nitriansky kódex bol pri vystavení poistený na 20 miliónov eur, a to ešte nebola plná cena, do vyššej poisťovne by už žiadna poisťovňa nešla. Na

aktuálnej výstave v knižnici nešlo, samozrejme, o originály. Tie sa bežne nevystavujú. A už vôbec sa nedostanú na výstavy v zahraničí, keďže vývoz originálov zakazuje zákon. Na takéto účely slúžia verné kópie, ktoré takisto vytvoril Ivan Galamboš.

Poškodené: Reštaurátor sa často snaží zachrániť vzácne knihy, na ktoré zaútočila pleseň aj hmyz.
Foto: Július Dubravay

V cene jedného mesta

Hodnota starých pergamenov a kódexov bola ohromná už v minulosti. V stredoveku, pred vynájdením kníhtlače, išlo o ručnú prácu a prepis jedinej knihy spolu s jej vyzdobením trval celé mesiace. V skriptóriu, stredovekej písárskej dielni, sa na nej podieľali pisári s iluminátormi, ktorí text doplnili o úchvatné iluminácie. Na výzdobu sa používalo aj zlato a dnes pri reštaurovaní iluminácií nanášajú zlaté plátky na špeciálny želatínový podklad. Pomáha im lieh, trikom dnešných reštaurátorov je vraj dobrá slivovica.

Špeciálny bol aj atrament, na ktorý sa používala dubienka, teda tekutina z hrčovitého útvaru, ktorý sa tvorí na duboch, ďalej železné piliny, cukor, pivo, med aj arabská guma. Na rozdiel od dnešnej tlače, ktorá sama bledne už po pár rokoch, železodubienkový atrament vytrvá stáročia.

A pergamen? Ten pochádza z kože kôz, oviec či teliat, dlho sa spracováva, zbavuje srsti, lúhuje vo vápne, naťahuje, brúsi.

Výsledkom je kvalitný materiál, s ktorým sa dnešný priemyselne vyrábaný papier nemôže porovnávať. Podľa Ivana Galamboša je jeho životnosť taká dlhá, že sa ráta na tisíce rokov a dnes pôsobí, akoby ho vyrobili včera. Na jedinú dvojstranu veľkého kódexu, teda dvojlist, bolo treba kožu z jedného zvierat'a. Na kódex teda asi dvesto kusov. Vlastne celé stádo. Nečudo, že kniha v stredoveku mala hodnotu celej dediny či mesta. Ich cenu a vzácnosť dokladá fakt, že v minulosti boli knihy v kláštorňoch knižniciach prikované k čítaciemu pultu reťazou, po latinsky sa takéto knihy nazývali libri catenati.

Archeológia knihy

Za päťdesiat rokov praxe zreštauroval Ivan Galamboš mnohé poklady našej histórie. Expert na reštaurovanie archívnych dokumentov je súčasne zakladateľom odboru reštaurovania papiera, historických kníh a pergamenu na Vysokej škole výtvarných umení v Bratislave, kde vychoval nové generácie nasledovníkov.

Na komentovaných prehliadkach výstavy sa návštevníci mohli dozvedieť, že reštaurovanie starých artefaktov je hotová veda. V starých knihách možno objaviť najčudesnejšie veci. Galamboš vraví doslova o „archeológii knihy“. Pri nesprávnom archivovaní musia reštaurátori bojovať s plesňami, mikroorganizmami, prípadne hmyzom - červotoč dokáže prederaviť staré

stránky ako sito a na stredovekých traktátoch si pochutná ako na perníku. Poškodený dokument prechádza sterilizáciou v špeciálnej komore, používajú na to taký istý plyn ako na sterilizáciu injekčných striekačiek.

Ba niektoré plesne nemusia byť nebezpečné len pre vzácne rukopisy, ale aj pre ľudí. *„Týka sa to zvlášť plesní z rodu Penicillium,“* opisuje reštaurátor. *„Pracoval som napríklad s knihou, ktorá veľmi páchla. Urobil som z nej stery a odovzdal ich do laboratória. Keď mi vracali výsledky, čudovali sa a nechápali, ako je možné, že tam bola pleseň napádajúca jahody. Vysvetlil som im, že to zrejme spôsobil list z jahody, ktorý tam založil kedysi čitateľ, a pretože nebol vysušený, vytvorila sa na ňom pleseň, ktorá takmer zničila knihu. Povedali mi, že okrem toho tam našli plesne, ktoré môžu spôsobiť smrteľný zápal pľúc.“*

Do kníh ľudia zakladajú najrôznejšie predmety. Často práve listy z rastlín, z kníh sú bežná herbára. Možno si dávni čitatelia poznačili stranu, ktorú čítali. Inokedy založili štvorlistky. Nechýbajú ani staré novinové výstrižky či kadere vlasov. Alebo kvapky vosku zo sviec, pri ktorých kedysi ktosi listoval žltými stránkami...

Poklady aj mikrochirurgia

S tým všetkým musí rátať reštaurátor. *„Sme ako lekári kníh a je to mikrochirurgická práca. Musíme určiť diagnózu knihy,“* hovorí Ivan Galamboš. *„Tak, ako lekár nesmie pri určovaní diagnózy uškodiť pacientovi, aj pri knihe je podstatné, aby sme ju nielen zachránili, ale aj neublížili originálu.“*

Pri reštaurovaní nachádzajú aj nečakané poklady. Do väzieb kníh totiž kedysi prilepili alebo zašili kúsky starých pergamenov, často nimi spevnili chrbát knihy. Tieto odpadové kusy, odborne zvané makulatúry, však môžu skrývať nejedno bohatstvo. Napríklad jedny z najstarších českých legiend objavili podobným spôsobom.

Občas nájdú malé kúsky pergamenu a práca sa vtedy ponáša na skladačku mozaiky. Galambošovi sa napríklad podarilo z narezaných prúžkov pergamenu v starom kódexe z Kremnice zostaviť jednu celú pôvodnú stredovekú listinu - prirodzene, oveľa staršiu, ako bola reštaurovaná kniha. Z fragmentov skrytých v knihe sa vynorilo tajomstvo, ktoré stáročia nikto nepoznal. Inokedy nájdú staré stredoveké kalendáre, použité na výlep obálky. Alebo v účtovnej knihe z konca 17. storočia

z Trnavy, vo vnútrajšku knižných dosiek, ukryté historické hracie karty. Ba niekedy odhalí svoje tajomstvo aj pergamen - aj keď je už dávno stratený, objavia pôvodný text, ktorý sa z neho odlačil do knihy.

Apropo, aj reštaurovanie spomenutého glóbusu bolo skutočným majstrovstvom. Jeho poškodenie pred reštaurovaním bolo rozsiahle, stojan bol rozožratý červotočom, farby stmavli a časti kresieb sa celkom stratili, povrch pokrývala hrubá vrstva prachu a špiny, nečistôt z rúk ľudí, ktorí ním kedysi krútili, aj výkalov múch. Pol roka trvalo Ivanovi Galambošovi len čistenie jeho povrchu mikrotampónmi. Ako však hovorí: „*Mojou životnou filozofiou je - vzácne je každé víťazstvo nad neriešiteľným problémom.*“

Autor: Peter Getting

In: <https://plus7dni.pluska.sk/historia/povodnejkrase>